

אוניברסיטת בן גוריון בנגב המחלקה ללימודי המזרח התיכון

סמינריון: דת ומדינה במזרח התיכון המודרני

מרצה: פרופ' מוחמד אל-עטאונה

תיאור הקורס:

שאלת דת-מדינה היתה ועודנה עומדת במרכז השיח האינטלקטואלי והדתי במזרח התיכון המוסלמי כמו גם במדינת ישראל. קורס זה יבחן שיח זה תוך שימת דגש על שאלות הנוגעות לדת, מדינת הלאום, חברה ופוליטיקה, ובעיקר הזיקה בין דת ומדינה במזרח התיכון ובישראל בפרספקטיבה השוואתית. הקורס יעסוק בתמורות שחלו בזיקה זו לנוכח חדירתם של רעיונות מערביים לתוך המורשת הפוליטית האסלאמית והיהודית והשלכותיהם על תפוצתם של זרמים רעיוניים חילוניים. הקורס מורכב משלושה חלקים מרכזיים. החלק הראשון הוא מבואי ויעסוק בהיבטים פילוסופיים של הפרדת הדת או הכנסייה מהמדינה במערב, תולדות חדירת רעיון זה למזרח התיכון והשלכותיו בעיקר על השיח הדתי-חילוני. בחלק השני נדון בשיח המודרני של דת-מדינה במזרח התיכון באמצעות סוגיות נבחרות דת ולאומיות, חילון, דת ודמוקרטיה, הפרדת דת ומדינה, וכו'. החלק השלישי יוקדש למקרי בוחן באמצעותם נערוך ניתוח משווה בין ארבע מדינות: תוניס, מצריים, ערב הסעודית וישראל. מדינות אלה מייצגות פרדיגמות שונות ומרכזיות של יחסי דת-מדינה במזרח התיכון.

דרישות הקורס:

-----	1. נוכחות והשתתפות בדיונים בהתבסס על חומר הקריאה
20%	2. הצעת עבודה סמינריונית והצגת הנושא בפני הכיתה (רפרט)
80%	3. עבודה סמינריונית

סדר שיעורים וביבליוגרפיה (החומר יהיה זמין במודל)

חלק א: תולדות השיח של דת ומדינה

שבוע 1: הצגת הקורס ודיון בכללים של כתיבת עבודה סמינריונית

שמעון שמיר, מדריך לכתובה בנושאי המזרח התיכון ואפריקה, תל-אביב: דיונון, 2002.

קווים מנחים לכתבת עבודה באתר הבית של המחלקה למזה"ת: <http://humweb2.bgu.ac.il/middleeast>

שבוע 2: דת ומדינה: רקע היסטורי ופילוסופי

תומס הובס, **לויתן** (תרגום אהרן מאיר). ירושלים: הוצאת מרכז שלם, 2009, ע"ע, 218-257.

Roberto Bizzocchi, "Church, Religion, and State in the Early Modern Period." *The Journal of Modern History*, vol. 67 (Dec., 1995), pp. S152-S165.

Eliezer Tauber, "Three Approaches, One Idea: Religion and State in the Thought of 'Abd al-Rahman alKawakibi, Najib 'Azuri and Rashid Rida." *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 21, No. 2 (1994), pp. 190-198.

שבוע 3: מדינת הלאום במזרח התיכון ושאלת הדת

Jürgen Habermas, "Religion in the public sphere." *European Journal of Philosophy* 14:1 (2006), pp. 1-25.

סמי זוביידה, **אסלאם, העם והמדינה** (תרגום: יוסי מילוא). באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון, 2003, פרק ששי.

יוסי יונה, "יחסי דת ומדינה: גבולות הדמוקרטיה הליברלית בישראל ומגבלות הליברליזם הפוליטי." **עיון: רבעון פילוסופי** (אפריל 2000), ע"ע, 185-220.

חלק ב: דת ומדינה במזרח התיכון: הסדרים ופשרות**שבוע 4: דת ולאומיות**

טלאל אסד, **כינון החילוניות: נצרות, אסלאם, מודרניות** (תרגום מאנגלית: זהר כוכבי). תל אביב: רסלינג, 2010, ע"ע, 251-278.

ברוך קימרלינג, "דת, לאומיות ודמוקרטיה בישראל." **זמנים: רבעון להיסטוריה**, 1994, ע"ע, 116-131.

שבוע 5: דת וחילון

Bernard Lewis, "Secularism in the Middle East." *Revue de Métaphysique et de Morale*, 100e Année, No. 2, LA SÉCULARISATION (Avril-Juin 1995), pp. 151-164.

Azzam Tamimi, "The Origins of Arab Secularism." In: John L. Esposito & Azzam Tamimi (eds.) *Islam and Secularism in the Middle East*. London: Hurst & Co. Publishers, 2000, pp. 13-28.

חזקי שוהם, "'דת, 'חילוניות' ו'מסורת' במחשבה הציבורית בישראל", **עיונים בתקומת ישראל**, כרך 24 (2014) ע"ע, 29-5.

Jonathan Fox and Shmuel Sandler, "Separation of Religion and State in the Twenty-First Century: Comparing the Middle East and Western Democracies". *Comparative Politics*, Vol. 37, No. 3 (Apr., 2005), pp. 317-335.

J. J. Donohue and J. L. Esposito (eds.), *Islam in Transition: Muslim Perspectives*. New York: Oxford University Press, 1982, pp. 238-250.

שבוע 7: דת ודמוקרטיה (א)

Raghid El-Solh, "Islamists Attitudes towards Democracy" *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 20, No. 1 (1988), 57-63.

Jonathan Fox, "Do Democracies Have Separation of Religion and State?" *Canadian Journal of Political Science*, 40:1 (March 2007), pp. 1-25.

צ'ארלס ישעיהו ליבמן, ברוריה בן-ברוך, "דת ודמוקרטיה בישראל". **זמנים: רבעון להיסטוריה 50/51** (1994), ע"ע, 132-144.

שבוע 8: דת ודמוקרטיה (ב)

מאיר ליטבק, "התנועות האסלאמיות ודמוקרטיה: הוויכוח ההיסטוריוגרפי", בתוך: בתוך: **אסלאם ודמוקרטיה בעולם הערבי**, בעריכת מאיר ליטבק (תל-אביב, 1997), ע"ע, 236-251.

Robert W. Hefner, "Public Islam and the Problem of Democratization". *Sociology of Religion*, Vol. 62, No. 4, Special Issue: Religion and Globalization at the Turn of the Millennium (Winter, 2001), pp. 491-514.

סמי סמוחה, "המשטר של מדינת-ישראל: דמוקרטיה אזרחית, אי-דמוקרטיה או דמוקרטיה אתנית?" **סוציולוגיה ישראלית 2** (2000), ע"ע, 565-630.

חלק ג: מקרי בוחן

שבוע 9: תוניס

החוקה התוניסאית

דניאל זיסנווין, "בין מאבק פוליטי למשבר זהות: דת ומדינה בתוניסיה העצמאית. **המזרח החדש**, תשס"א, ע"ע, 147-167.

Marion Boulby, "The Islamic Challenge: Tunisia since Independence". *Third World Quarterly*, Vol. 10, No. 2, Islam & Politics (Apr., 1988), pp. 590-614.

שבוע 10: מצריים

החוקה המצרית

המצע של תנועת האחים משנת 2007.

מאיר חטינה, "בעין הסערה: הקריאה להפרדת דת מדינה במצרים." **המזרח החדש**, תשס"א, ע"ע, 123-147.

Daniel Crecelius, "The Secularization Course in Modern Egypt," in Donald E. Smith (ed.), *Religion and Political Modernization*. New Haven : Yale University Press, 1974, pp. 67-95.

שבוע 11: ערב הסעודית

'החוקה' הסעודית

מוחמד אל עטאונה, "שריעה ופוליטיקה בערב הסעודית: סיאסה שרעיה כמכניזם לייצוב השלטון והחברה." **ג'מאעה** 8, 2001, ע"ע, 54-83.

Ayman Al Yassini, *Religion and State in the Kingdom of Saudi Arabia*. Boulder and London: Westview Press, 1985, pp. 39-59

Joseph Nevo, "Religion and National Identity in Saudi Arabia". *Middle Eastern Studies*, Vol. 34, No. 3 (Jul., 1998), pp. 34-53.

שבוע 12: ישראל

שלמה אהרונסון, "חוקה לישראל הדגם הבריטי של דוד בן-גוריון." **פוליטיקה: כתב עת ישראלי למדע המדינה וליחסים בינלאומיים** 2 (1998), ע"ע, 9-30.

ידידיה צ' שטרן, "משבר הזהות של מדינת ישראל." **תרבות דמוקרטית** 14, (2012), ע"ע, 257-275.

שבוע 13: סיכום הקורס ומפגשים פרטניים**ספרות רקע (רשות)**

An-Na'im, Abdullah A. 2005. *Political Islam in National Politics and International Relations*. In:

Berger, Peter L. (ed.) *The Desecularization of the World – Resurgent Religion and World Politics*. William B. Eerdmans Publishing Company.

Asad, Talal. 2003. *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity*. Stanford: Stanford University Press.

- Audi, Robert. 2000. *Religious Commitment and Secular Reason*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bader, Veit. 2007. *Secularism or Democracy? – Associational Governance of Religious Diversity*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Berger, Peter L. 1967. *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. Garden City: Doubleday.
- Bruce, Steve. 2002. *God is Dead: Secularization in the West*. Oxford: Blackwell, 2002.
- 2003. *Politics and Religion*. Oxford: Polity.
- Casanova, José. 1994. *Public Religions in the Modern World*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Connolly, William E. 1999. *Why I am not a Secularist*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gauchet, Marcel. 1997. *The Disenchantment of the World – A Political History of Religion*. Princeton UP.
- Erwin I. J. Rosenthal, *Islam in the Modern National State*. Cambridge: Cambridge University Press, 1965, Ch. 5.
- Herbert, David. 2003. *Religion and Civil Society – Rethinking Public Religion in the Contemporary World*. Ashgate.
- Hurd, Elizabeth Shakman. 2007. *The Politics of Secularism in International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Jacoby, Susan. 2004. *Freethinkers: A History of American Secularism*. New York: Scribner Press.
- James P. Piscatori, *Islam in a World of Nation State* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), pp. 22-39.
- John J. Donohue, "Islam and the Search for Identity in the Arab World". In: John Esposito (ed.), *Voices of Resurgent Islam*. New York, Oxford: Oxford University Press: 1983, pp. 48-61.

Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1938*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1983, pp. 161-192.

Muhamed S. El-Awa, *On the Political System of the Islamic State*. Indianapolis, Indiana: American Trust Publications, 1980, pp. 66-82.

Yusuf Qaradawi, *State in Islam*. Cairo: Al-Falah Foundation for Translation, Publication & Distribution, 2004, pp. 73-106.

Ira M. Lapidus, "State and Religion in Islamic Societies" *Past and Present*, No. 151 (May, 1996), 3-27.

P. J. Vatikiotis, *Islam and the State*. London, New York, Sydney: Croom Helm, 1987, pp. 72-83

Muhammad Arkoun, "Present-Day Islam between its Tradition and Globalization. In: *Intellectual Traditions in Islam*. Farhad Daftary (ed.), London & New-York: I.B.Tauris, 2000. pp. 179-221.

Juergensmeyer, Mark. 1993. *The New Cold War: Religious Nationalism Confronts the Secular State*. Berkeley: University of California Press.

Shlomo Avineri, *The Making of Modern Zionism: Intellectual Origins of the Jewish State* (New York: Basic Books, 1981).

Dreisbach, Daniel L., *Thomas Jefferson and the Wall of Separation between Church and State* (New York: New York University Press, 2002).

Jonathan Fox and Deborah Flores, "Religions, Constitutions, and the State: A Cross-National Study. *The Journal of Politics*, Vol. 71, No. 4 (Oct., 2009), pp. 1499-1513

Jürgen Habermas, & Joseph Ratzinger, *The Dialectics of Secularization – On Reason and Religion*. Ignatius Press. 2007.

אמיר ויסברוד, **תראבי דובר האסלאם הקנאי**. תל אביב: מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, 1999, ע"ע, 23-51.

מאיר חטינה, **האסלאם במצרים המודרנית: עיונים במשנתו של פרג' פודה**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2000, ע"ע, 18-45.

אליעזר טאובר, "משטר המדינה המוסלמית לפי השקפתו של רשיד רדא". **המזרח החדש**, תש"ס, ע"ע, 41-50.